

Jancsó Benedek és a történetírás.

Írta: Szalai Béla.

Jancsó Benedek történetírói munkásságáról a rendelkezésünkre álló keretek között nem adhatunk teljes képet, ez jelenleg nem is célunk; de megkíséreljük — legalább nagy vonásokban — működésének vázolását, indítóokainak kimutatását, célkitűzésének ismertetését, műveinek áttekintését, módszerének megfigyelését; inkább saját gondolatai összeállításával, mint egyéni véleményünk kihangsúlyozásával.

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk: Jancsó Benedek *nem* készült történetírónak, még kevésbé a román kérdés kutatójának. Mint fiatal tanár a magyar irodalom története iránt érdeklődött, annak problémáit vizsgálta nagy elmélyedéssel és szorgalommal (legalaposabb Kölcsey életrajzunk szerzője), irodalmi társaság alapításában tevékenykedett, monografiát szerkesztett.¹

Legelső kérdésünk tehát az: Mikor és hol támadt benne érdeklődés a román nemzetiségi kérdés sokágú szövevénye iránt? Szülőfalujában, a háromszéki hegyek alján voltak románok, de nem volt román kérdés. Lehet, de nem biztos, hogy egyetemi évei alatt Kolozsvárott. Sokkal valószínűbbnek látszó feleletet kapunk, ha elkísérjük az ifjú tanárt működésének első színhelyére: Pancsovára és Aradra (1878/80, 1880/87). Oly vidéken tanított, ahol, amint mondja „A 150 évnél hosszabb ideig tartó török uralom és a szakadatlanul tartó belső háborúskodás az ország lakosságát majdnem egyharmadára szállította le . . . Ekkor is a magyar faj veszített legtöbbit . . . a területnek legnagyobb része mocsaras és erdős ősvadonná, vagy homokpusztasággá vált, amelyen az előbb virágzó népes községek majdnem teljesen elpusztultak. A népesség csökkenését a természetes úton való szaporodás nem pótolhatta . . .” — a telepítések után — a „Mátyás király korabeli magyar többség a nemzetiségekkel szemben

¹ Hofbauer László: Vidéki irodalmi társaságaink története . . . 56. skv.

kisebbségbe jutott.² Évekig élve e vidéken, még ha a lakosságnak a magyarságra kedvezőtlen számaránya nem is keltette volna fel figyelő szemének érdeklődését, bizonyára látóvá tette a megélenkülő nemzetiségi élet hullámverése. Ez időben: 1884-ben indult meg Nagyszébenben — az aradmegyei születésű Slavici János szerkesztésében — a „Tribuna“, amely csakhamar a maga részére vont a románság politikai közvéleményét s hangjának merész-ségével a többi magyarországi román hírlapot egészen háttérbe szorította... Működésének eredménye az volt, hogy a Memorandum ügye a Tribuna megindulása után 3 évvel, 1887-ben újra napirendre került.³ A Memorandum ügye napirendre került, el is készült, a király azonban nem fogadta a küldöttséget, sőt a kabinetirodában hagyott Memorandumot felbontatlanul kapta vissza a küldöttség vezetője. 1890-ben a román egyetemek ifjúsága a külföldi egyetemi polgárokhoz fordult a „magyar zsarnokság és korrupció ellen“ — az elnyomott románság érdekében. 1891-ben megalakult Bukarestben a: „Liga pentru unitatea culturală a românilor“, a románok kulturális egységének ligája, amely az izgatásnak és irredenta mozgalmaknak szervezete volt. Egy félévet töltött 1892-ben Jancsó Bukarestben: „éppen a bécsi memorandumjárás követő hetekben, mikor a román közvélemény tajtékozott a magyarok ellen való dühtől, mikor egész nap egyebet sem hallottam az utcán az újságárusoktól kiabálni, mint: magyar barbárság Tordán; a magyarok dölyfössége; a hunok utódai; testvéreinket gyilkolják a barbár hunok“.⁴ Jancsó Benedek meglátta a román kérdést, belátta annak fenyegetően veszélyes voltát és ettől kezdve közel 40 éven át írásban és szóban, majd 1000 oldalas könyvekben és pár soros cikkekben, elméletben és gyakorlatban nem szűnt meg haláláig a román kérdéssel foglalkozni. Javakorbeli férfi volt, mikor megismerte a feladatot, nem riasztotta vissza annak nagysága, a csalódások és meg nem hallgatottság, lankadatlanul küzdött érdekében. Vajjon mi vezette?

Nem a hír és dicsőségvágy, hisz tehetségével és szorgalmával sokkal nagyobb „eredményt“ ért volna el más területen, — az igazság és fájának szeretete volt vezetője. Élete legfőbb törekvésének célja: *a románság részéről jövő veszedelem iránt való köztudat fel-*

² Defensio Nationis Hungaricae. 45. skv.

³ A román irredentista mozgalmak története. 101. skv.

⁴ A dakó-romanizmus és a magyar kultúrpolitika. II. 73. l.

ébredése.⁵ Ez vezette minden ténykedését. Küzdeni akart „a román viszonyokban való állandó és kipusztíthatatlannak látszó tudatlanságunk”⁶ ellen, amely olyan nagy volt, hogy a magyar közoktatásiügyi kormány által kiadott román olvasókönyv a dákoromán eszméket terjesztette akkor, amidőn már Romániában is megindult a tisztító küzdelem (Junimea) a dákoromanizmus ellen.⁷ Már 1893-ban írja: „Kultúr-históriai fejtegetéseimmal azt hiszem, sikerült megmutatnom, hogy a veszedelem, mely a rumunizmus részéről a magyar nemzetet és államot fenyegeti, nem phantom, nem légből kapott valami. A magyar nemzetnek és államnak nem szabad e fenyegető veszedelemmel szemben továbbra is tétlenül maradnia és hiszem, *mihelyt tájékozva lesz a veszedelem mibenlétéről* és nagyságáról, nem is fogja elmulasztani a védelmi intézkedéseket.”⁸ Felfogása szerint a legelső teendő: tisztázni a román kérdés mibenlétét a történelem, az ethnográfia, a szociológia és a politikai tudományok segítségével. Meg akarta magyarázni: milyen tényezők közrehatása folytán keletkezett a román nemzetiségi kérdés. „Elemezni és felbontani alkatrészeire a románság egész ethnikumát; összegyűjteni a nép jellemének ellentétes és egymástól távol álló sajátságait . . . Kutatni az összefüggést, amely politikai aspirációi, társadalmi, közgazdasági törekvése és ethnikai karaktere között van.”⁹ Gyakorlati cél vezeti elméleti munkásságában: a nemzetiségi politika tudományos előfeltételeit igyekezik megállapítani. „A román nemzetiségi kérdés történet-politikai monográfiáját akartam megírni, hogy a gyakorlati politikus és az államférfiú cselekvésének előzetes elméleti alapjait lerakjam. Meggyőződésem, hogy a román nemzetiségi kérdést a történelmi és elméleti rész tisztába hozatala nélkül megoldani nem lehet.”¹⁰

A kérdés megoldása előtt a közfigyelmet akarta felkelteni, hiszen általános volt az a felfogás, hogy román kérdés nincs, csak egy-két izgató okvetetlenkedése kelt zavart. Azonban Jancsó két azonos című röpiratában: *A dakoromanizmus és a magyar kultúrpolitika* (1893. 39. l. és 74. l.) rámutat az akut veszélyre. Tanulmányának objektív hangját a románok is elismerték, foglalkoztak is vele, csak a

⁵ A román irredentista mozgalmak története. VIII. l.

⁶ A dako-romanizmus és a magyar kultúrpolitika. 23. l.

⁷ U. o. 27. skv.

⁸ U. o. 38. l.

⁹ Szabadságharcunk és a dako-román törekvések. IV. skv.

¹⁰ A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. I. k. III. l.

magyar kultuszminiszter — pedig az első füzet „Ajánlva a közoktatásügyi miniszter figyelmébe“ jelzést viseli címlapján — nem méltatta figyelemre. Amin valószínűleg Jancsó csodálkozott legkevésbé, hiszen tudta: „A kormány férfiai részéről pedig abban az időben sem volt divatos dolog gimnáziumi tanárookra hallgatni, legkevésbé pedig nemzeti fontosságú politikai dolgokban.“¹¹ De a közfigyelmet mégis sikerült felkeltenie. Hogy a kérdés megoldását előmozdítsa, rövid egymásutánban adja ki a román kérdés fejlődésével foglalkozó köteteit. 1895-ben jelent meg *Szabadságharcunk és a dako-román törekvések* címen első nagyszabású történelmi tanulmánya. (XV + 319 l.) Ismerteti a románság kulturális viszonyait, majd azokat a kísérleteket, amelyek a reformáció segítségével akarták a román népet civilizálni. A Leopoldi diploma után Baranyi Pál és Hevenesi Gábor jezsuita atyák indítják meg az unió ügyét, amit sem a katolikusok, sem a protestánsok nem néztek jó szemmel. Az unió tette politikailag fontossá a román népet, felkeltette a nemzeti érzését, következménye a meginduló román irodalom, amely megteremti a dákóromán kontinuitás elméletét. A feltámadt nemzeti érzés politikai törekvésekben nyilvánul: a „Supplex libellus Valachorum“ gyökereit itt találjuk. Az unió tette lehetővé a románság kulturális haladását, a balázsfalvi iskola azonban nyitva állt a nem egyesült románok részére is. Mindjobban terjed a román nép vezetői között a dákóromanizmus és a magyarság elleni hangulat. Jancsó megrajzolja a forradalomhoz vezető szálakat: a 30—40-es évek gyorsan fejlődő román nemzetiségi mozgalmait, majd az 1848 május 15-i balázsfalvi gyűlés előzményeit és az ott elfogadott kívánságokat. A románság állást foglal az unióval szemben, megismerjük azokat a kísérleteket, amelyek a magyarság és románság kibékülését célozták romániai emigránsok részéről; valamint a Jancu-féle lázadást és ismeretes pusztítását. A szabadságharc bukása után felmerült dunai szövetség tervében jelentős szerepe volt a románoknak. Az 1848—49-i román mozgalmaknak nem külső, inkább belső történetét kapjuk, a vezető eszmék és a cselekvő személyek gondolkodásának megvilágításával.

1896 és 1899-ben adja ki *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* című nagy munkájának két kötetét. (VII + 801, 800 l.) A munka csonka: nem adja a román nemzetiségi kérdés teljes történetét, sem a jelenlegi állapot rajzát, csak 1848-ig terjed.

¹¹ Id. röpirat I. 12.

A román nép és nyelv eredetének kérdésével foglalkozik, megcáfolja a Sinkai György és Maior Péter óta állandóan hangoztatott dakóromán kontinuitás elméletét, ismerteti a románság történetét Erdélyben, kitér az 1437-i parasztlázadásra, s a román történetírókkal szemben kimutatja: nem román nemzetiségi mozgalom, hanem magyar jobbagylázadás volt. Széles rajzot nyújt a románság kulturális és erkölcsi állapotáról, hogy az elfogultság vádjával ne illethessék: szó szerint idézi a román történetírókat. A török előnyomulásával a román nép török uralom alá kerül, a századokig tartó elnyomás hatása igen erős. Az erdélyi románság helyzete kedvezőbb, a reformációt szász és magyar reformátorok igyekeznek terjeszteni. Majd lehamozza Mihály vajda alakjára tapadt sok román ferdítést, megállapítja, hogy a székelyek voltak legértékesebb katonái. A Lipótféle diploma korszakában indul meg az unió, amely — amint előbbi kötetéből láttuk — a románság nemzeti öntudatát ébresztette fel. Részletesen foglalkozik Klein (Micu) Innocentius püspök szerepével, aki először lép föl a román nép érdekében. Rendezik a püspökség vagyoni viszonyait, a fejlődő iskolák szaporítják az intelligenciát; a katonai határőrvidék szervezése is hozzájárul a nemzetiségi tudat fejlődéséhez. A Hóra lázadás kiindulásának, lefolyásának és következményének leírása után — fejtegeti a román nemzetiségi eszme további fejlődését, a Supplex libellus Valachorum-ot, mint a románság első politikai megmozdulását. Megismerjük a román kulturális élet fejlődését, iskolák, újság, könyvek szerepét. Újabb szempontokból megvilágítva illeszti e kötetébe *Szabadságharcunk és a dakóromán törekvések* című munkája anyagát, hogy így egységes és a fejlődés menetét feltűntető képet kapjunk. Nemcsak a magyar és német történetírókat használja fel, de a teljes román irodalmat is, állandóan rámutatva a román írók ferdítéseire, tévedéseire.

Jancsó Benedek történetírói munkásságában nagy cezurát látunk: eltekintve egy-két kisebb értekezésétől, hosszú időn át nem adott ki önálló történeti munkát. Elvégezvén a történeti alapvetést, munkásságát a kérdés gyakorlati megoldásának szentelte. Egymásután írja a különböző lapok hasábjain a román kérdésről szóló tanulságos cikkeit, — megszervezi a tusnádi székely kongresszust, az Országos Magyar Szövetség főtitkára, résztvesz a Magyar Társadalomtudományi Egyesület alapításában: mind olyan munkaterület, amelyen a magyarság érdekében dolgozott szívvel-lélekkel . . .

A világháború igazolta Jancsó Benedek előrelátását. Élesen

tűnik ki 1917-ben tartott előadásaiból, amikor Románia leverésének idején így vélekedik: „A román irredentizmus meggyőződés szerint a teljes leveretés után is megmarad a románság lelkében nemzeti ideál és aranyos politikai álm alakjában.“ „*Erdély és a nagyromán aspirációk*“ címen összefoglalta 1917-ben eddigi tanításait, röviden kiegészítve a háború kitöréséig. 1917-ben új munkakörhöz jut: „Gróf Bethlen István kezdeményezésére határozza el 1917 tavaszán a volt cs. és kir. hadsereg főparancsnokság, hogy a m. kir. kormánnyal egyetértően Bukarestbe a román irredentista mozgalmak tanulmányozására és azoknak a körülményeknek ki-puhatolására, amelyek Románia 1916-i orvtámadását megelőzték, szakemberekből álló bizottságot küld ki.“¹² Jancsó Benedek, mint a bizottság tagja, hatalmas anyagot gyűjtött össze, amely teljesen megvilágítja a román irredenta mozgalmakat. Az összegyűjtött kézirati, könyv- és hírlapanyag alapján készítette jelentését a volt cs. és kir. hadsereg főparancsnokság részére; ezt foglalja magában „*A román irredentista törekvések története*“ című műve (VIII + 502 l.) — az összegyűjtött anyagot azonban Budapest megszállása alkalmával a románok elvitték. Munkája mintegy rövid befejezése az 1896—99-ben megjelent köteteknek. Kimerítő részletességgel tárgyalja azt a folyamatot, amely nem is nagyon titkolódzva törekedett Erdély elszakítására. Kimutatja az erdélyi és romániai politika összefüggését, amely még a háború alatt sem szűnt meg: amit bizonyít az erdélyi románságnak Jassiból sugalmazott taktikája az 1917. évi Apponyi-féle iskolarendeletekkel szemben.

Könyve első 2 fejezetében összefoglalja előbbi megállapításait a román nemzetiségi törekvések kialakulásáról, majd szélesen ecseteli a kiegyezés utáni korszak eseményeit. A románság passzivitását, a szebeni Tribuna hatását, a romániai egyetemi ifjúság emlékiratát, a Liga Culturală megalapítását, a Memorandum ügyét, az erdélyi kérdést mint a romániai pártok ütőkártyáját. Megtudjuk, hogy a román kormány anyagilag is támogatta az erdélyi románságot; milyen botrányos bukása volt a Liga Culturală-nak, majd hogy szervezi azt újjá Jorga, a nagyromán agitátor. Bosznia annexiója után a román irredentizmus agresszívvá lesz, a külföldi sajtó is támogatja a monarchia bomlasztására irányuló román-szláv törekvéseket. Közéleg a vég . . . Románia orvtámadása után ugyan rövid ideig bűnhődik, de a világháború szerencsétlen vége betetőzi a

¹² Román irredentista mozgalmak története V. l.

magyarság tragédiáját. És az ősz szerző megérte a legnagyobb szégyent: a románok bevonulását Budapestre.

Az összeomlás idejében számos kisebb-nagyobb munkát írt, köztük legjelentékenyebb a *Defensio Nationis Hungaricae*, fellebbezés az emberiség elfogulatlanul gondolkozó tudományos közvéleményének ítélőszékéhez; a különböző nemzetiségi törekvések történeti és etnikai alapjának cáfolata. De sem ezzel, sem többi felvilágosító, védő, cáfoló iratával nem segíthetett.

Munkáinak részletesebb taglalása helyett tanulságosabbnak ígérkezik módszerének vizsgálata. Nézete szerint a történetíró: „a tömegek lelkében egy eszmeáramlat, egy nemzeti törekvés és vágy keletkezését s annak lassú, de törvényszerű kifejlődésének menetét vizsgálja”.¹³ Megállapításából két dolog érdemel figyelmet: az eszmeáramlat, nemzeti törekvés figyelembevétele: tehát a szellemi mozgalmak története; a másik pedig: a tömegnek történeti tényezőként való kezelése. Jancsó komolyan foglalkozott szociológiával, már legelső történeti munkájában kiemeli a szociológia fontosságát. Azonban nem az elméletek („új elméletek felállításától éppúgy óvakodtam, mint az eredetiség hajhászásától“), nem a meddő vitatkozások embere. („Oly kérdés, amelyről igen éles elméjű vitákat folytathatnak a tudósok.“) Ha az elméletet nem is, de annál inkább szerette az igazságot, még pedig a „tűzálló igazságot“. És így állandóan küzd a nem egészen tűzálló „veritas valachica“ ellen. Tárgyilagosságát, elfogulatlanságát még a románok is elismerték. Tisztában volt azzal, hogy az események rügőit néha igen messze lehet megtalálni; pedig: „nálunk majdnem kizárólagosan uralkodó divat, csak a legközelebbi okokat s azoknak közvetlen eredményeit venni tekintetbe. Hogy a társadalmi és politikai tünetmények okai legtöbb esetben igen sokfélék, s a látszólagos okoktól nagyon is távolesők és különbözők s hogy az a jelenség, mely oly egyszerűnek látszik a felületes szemlélő előtt, a legtöbb esetben nagyon is bonyolult s néha kiszámíthatatlan erejű hatásoknak eredménye, arról nálunk nagyon kevesen szoktak gondolkodni“.¹⁴ Nem sajnálja a fáradságot a legtávolabbi nyom felkeresésére, de nem viszi túlzásba a kombinálást. Munkáit nagy irodalmi előtanulmányok alapján írta; felhozhatjuk ellene, hogy levéltári adatokat nem használt fel, beérte a már közölt forrásanyaggal. Tényleg fogyatkozása ez műveinek, de nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a körül-

¹³ Erdély és a nagyromán aspirációk. 155. l.

¹⁴ Szabadságharcunk stb. VI. l.

ményt, hogy míg a magyar történetírás különböző tárgyköreiben generációk foglalkoztak az adatgyűjtés és közléssel, más generációk a feldolgozással, addig ő mindezt a munkát jóformán egyedül végezte. Kifogásolhatjuk azt is, hogy nem mindig közli jegyzetben az idézett forrást; olyan hiba, ami esetleg arra is vezethet, hogy állításait hajlandók legyünk kétségbe vonni. Pedig amit mond, „tűzálló igazság“; de inkább a nagyközönség számára írva, nem akarta a közönséget „elijeszteni“ a forrásaparátussal. (Érdekes, mit mondott Kölcsey-életrajzáról a kritika: „Könyve terjedelmes, vannak benne jelentékeny kitérések, hosszas helyzetrajzok, nem kevésbé hosszú idézetek — ezek mellett itt-ott háttérbe is szorul Kölcsey egyénisége. Forrásait csak általánosságban jelöli meg. Az adatok ellenőrzése e módszer következtében körülbelül lehetetlen.“ Századok 1885. 677 skv.) Amit írt, nem tekintette dogmának, csak útmutatásnak: „úgy gondolom, a kérdés határjárásának munkáját elvégeztem. Kicövekeltem az irányt, melyben a további kutatásnak haladnia kell. Hogy sok helyen tévedtem, a határcövekeket beljebb vagy küljebb tettem, valószínű. Az utánam jövőnek azonban nem lesz nehéz tévedéseimet kijavítani“.¹⁵

Eltekintve az említett kifogásoktól, Jancsó Benedek történetírói munkássága igen jelentős. Nem volt akadémikus értelemben vett történetíró, nem a tudományt: a magyar tudományt művelte, a lelkében élő érosz nem az elvont igazságok, hanem fájának ezer sebe felé irányult. Úttörő volt széles területeken, lehet, hogy a határcövekeket beljebb vagy küljebb helyezik az utána következők, de az úttörés, a figyelemkeltés érdeme az övé.

1919-ben, visszatekintve életére, írta: „Nemsokára harminc éve, hogy könyvekben, röpiratokban, tanulmányokban, hírlapi cikkekben, tudományos társaságok, társadalmi és hazafias egyesületek felolvasó- és vitaulésein, a magyar államférfiaknak adott hivatalos és magántájékoztatásokban állandóan hirdettem, hogy a magyar államot nem Bécsből fenyegeti a nagyobb veszedelem, hanem a nemzetiségi irredenták részéről. Fél emberéltre kiterjedő munkásságomnak azonban nem sikerült erről az igazságról sem a magyar közvéleményt, sem a magyar államférfiakat meggyőzni. Az 1918 október végi összeomlás után bekövetkezett események a legfájdalmasabb igazságot szolgáltatatták e három évtizedes eredménytelen és hiábavaló munkásságomnak. Cassandra gyötrelmes

¹⁵ A román nemzetiségi törekvések. IV. 1.

szerepe jutott osztályrészemül és szívettépő elégtételül.¹⁶ Nemcsak azzal került szembe a közfelfogással, hogy a nemzetiségi kérdést Bécsnél, tehát a közjogi problémáknál veszélyesebbnek tartotta, hanem a nemzetiségi kérdésnek mibenlétét is másként ítélte meg; nem politikumot: kulturális és gazdasági kérdést látott benne, amit tüneti kezeléssel nem lehet meggyógyítani. A 90-es és 900-as évek liberális szemléletének, a 30 millió magyarról ábrándozóknak kellemetlen volt az, aki a magyar parlag hibáiról mert beszélni, s zavarta állandó vészkiáltásaival a kápráztató álmokon andalgókat. Nemzetiségi szemléletének gyökereit talán nem alap nélkül keressük Széchenyinél, Kemény Zsigmondnál: „Nem az a mi bajunk, hogy kevesen vagyunk, hanem hogy értelmi és vagyoni súlyunk relative csekély.”¹⁷ Tehát erősíteni kell a magyarságot vagyonban és kultúrában általában, de különösen ott, hol a románsággal vegyesen lakik.¹⁸ A kiáltó szó elhangzott, de csak a magyar pusztába. Meghallgatása munkát követelt volna, mert „nemzeti műveltséget izgató vezércikkekkel, lármás szónoklatokkal nem lehet teremteni. Oda komoly munka, serény és kitartó törekvés kell.”¹⁹

A munkára akkor nem került sor: nem Jancsó Benedek hibája; ő nyugodtan mondhatja: dixi et salvavi animam meam. De a munkát mindig el lehet kezdeni. Ha — a változott viszonyok következtében — nem is az azonnal érvényesíthető tapasztalatok kedvéért, mégis a nemzetiségi kérdés történetében sok-sok részlet vár tisztázásra (l. Szekfű, Magyar történet. XVII. sz. 401 skv.). Jancsó Benedekhez legméltóbb emléket akkor állítunk, ha hozzáfogunk a vitás kérdések megoldásához. A munka igen nagy és sürgős: az utódállamok fáradságot és költséget nem sajnálva hordják össze történetükre vonatkozó adatokat Európa minden részéből. E tevékenységből nem lenne szabad hiányoznia a magyar tudományos életnek sem! Legelső teendő lenne a munkaterv megállapítása, csak szervezett, jól irányított kutatással lehet eredményt elérni. A Magyar Történelmi Társulat megindította Fontes sorozatában a nemzetiségi kérdésre vonatkozó köteteit (de épp a román kérdés feldolgozása hiányzik, ami pedig Jancsó irodalmi alapvetése után nem a legnehezebb feladat). Szükséges volna a nemzetiségek beléletének: társadalmi, gazdasági, kulturális, vallási viszonyainak vizsgálatára

¹⁶ Defensio 4. l.

¹⁷ Dákoromanizmus és magyar kultúrpolitika. II. 74. l.

¹⁸ U. o.

¹⁹ U. o. 69. l.

is. „Szeretjük mondogatni nemcsak önérzettel, de sokszor kérkedve is, hogy mi vagyunk keleten a nyugati civilizáció terjesztői, de . . . vajjon micsodák azok az eszközök és módok, amelyeknek segítségével keleten a nyugati civilizációt állítólag terjesztjük . . . eltekintve sok más egyébtől, legelőször is szükséges volna egyetemeinket úgy berendezni, hogy keleti szomszédaink kénytelenek legyenek hozzánk jönni, mindazt megtanulni, mit sem hazájukban, sem külföldön meg nem tanulhatnak. Ez . . . saját történelmük, saját kulturális fejlődésük menete . . . miben mestereik lehetnének. De valóságban miként áll főiskoláinkon a balkán népek etnográfájának, összehasonlító filológiájának, történelmének stb. tudományos ismerete? Erre nem találhatunk más kifejezést, mint azt, hogy szégyenletesen.“²⁰ Egyelőre utópiának látszik; de a háború felkeltette szenvedélyek lecsillapultával céltudatos, következetes munkával terjeszthetnének keleten a nyugati civilizációt. Ne feledjük, hogy Nyugat számára mi csak Kelet vagyunk, de Kelet-Európában már Nyugatnak számítunk. Itt találhatnánk meg igazi hivatásunkat. Ezért célszerű lenne a Nyugaton bőséges ösztöndíjakkból a Balkánra is juttatni.

Jancsó Benedek a román kérdés fontosságának meglátásával, történeti alapjainak megvetésével, iránytmutató, tárgyilagos munkásságával örök érdemeket szerzett magának. Elmondhatjuk róla Flegler Sándorral: „előítéletektől menten, józanon, elfogulatlanul akarta megismerni a teljes igazságot s hirdetni is azt, ha mindjárt szíve vágyai s nemzeti érzései ellen ütne is ki“ (Szalay László és munkái. 71. l.). Gyakorlati célját: a közvélemény felrázását nem érte el, de a kérdés történeti oldalát általában tisztázta. Nagy művének szomorú záróakkordja: „Hamlet meghalt, de szívében a jobb jövő reménységének felcsillanó sugarával. Én élek, de ma sem látom a győzelmes ifjú Fortinbrast közeledni sehol.“²¹ Azóta ő is elköltözött, szívében nem csillámlott fel a jobb jövő reménysugara. De ha példáját követve lankadatlanul dolgozunk, megérjük a győzelmes Fortinbras közeledését.

²⁰ Dakoromanizmus és magyar kultúrpolitika II. 71.

²¹ Román irredentista törekvések története 494. l.